

УДК 94.(470)

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5984.2024/1.25>**Бакуменко О.О.**

Українська інженерно-педагогічна академія

Тавшунський О.М.

Українська інженерно-педагогічна академія

ІСТОРІЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ЗЕМСТВ УКРАЇНИ У ДИСЕРТАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ДОБИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

У статті розглянуто історіографію діяльності регіональних земств України відображену у дисертаційних дослідженнях доби незалежності. Земські установи, створені внаслідок реформи 1864 р., залишили глибокий слід у вітчизняній історії, значно сприяли розвитку соціально-економічної та культурної сфери життя суспільства. В рамках діяльності установ земського місцевого самоврядування розвинувся земський ліберальний рух, який сприяв формуванню засад громадянського суспільства, толерантності, відповідальності тощо. Не дивно, що діяльність земств як в цілому, так і по окремих губерніях давно привертає увагу дослідників. Дослідження регіональної історії земств поступово стала окремим напрямком в земствознавстві. Довгий час земства українських губерній розглядалися лише в загальному контексті імперського періоду історії та як елемент загальної системи земського самоврядування. Доба незалежності поставила на порядок денний вивчення вітчизняного досвіду функціонування місцевого самоврядування, що відобразилось у появі великої кількості досліджень присвяченим історії окремих земств України.

В статті виділено основні групи досліджень, що розкривають ті чи інші аспекти земської регіоналістики. Визначено, історія земств яких губерній розкрита повніше, які напрямки практичної діяльності земств на сьогодні опинились в полі зору українських дослідників. Робиться висновок, що поряд з традиційними для дослідників попереднього етапу сфер діяльності земств – народної освіти, медицини та статистики, об'єктами дослідження стають і інші – раніше не досліджувані. Такі як, наприклад, діяльність земств по охороні і збереженню історико-культурної спадщини. Показано які нові риси в дослідженні регіональної історії земств з'явилися у порівнянні з попереднім – радянським періодом. Автори статті визначають, що розширюється географічний ареал досліджень, в поле зору дослідників потрапляють і активно вивчаються земства Правобережної України. В цілому доба незалежності стала сприятливим етапом у вивченні історії окремих земств України з якої поступово складається цілісна картина історії земського самоврядування на вітчизняних теренах.

Ключові слова: *місцеве самоврядування, земство, історіографія, регіоналістика, земська діяльність, губернське земство.*

Постановка проблеми. Історіографічні дослідження є важливою частиною сучасної науки, адже здійснюють систематизацію та узагальнення історичного знання. За часи існування незалежної української держави було накопичено величезний доробок історичних праць з найрізноманітніших проблем світової та вітчизняної історії. Їх осмислення та аналіз допомагають краще зрозуміти основні тенденції сучасної української історичної науки. В даній розвідці ми пропонуємо огляд досліджень з регіональної історії українських земств, представлений у дисертаційних роботах часів незалежності. Актуальність цієї теми обумовлена з одного боку, важливістю вивчення земств та їх діяльності для вітчизняної історії,

особливо регіональної, з іншого боку, майже цілковитою відсутністю історіографічних досліджень з цієї проблематики. Дисертаційні дослідження обрані нами в якості предмета вивчення, як підсумок регіональних земствознавчих досліджень, що дозволяють більш менш повно оцінити досягнення та лакуни наукових пошуків в тому чи іншому регіоні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На жаль, кількість історіографічних праць з проблем земського самоврядування вкрай мала. За роки незалежності по суті вони зводяться до робіт І.М. Миколаєнко та О.О. Бакуменко. В дослідженні І.М. Миколаєнко було розглянуто комплекс українських, російських і зарубіжних істо-

ріографічних джерел, який вміщував монографії, брошури, статті, дисертаційні дослідження щодо діяльності земських установ в Україні [1]. В дисертаційному дослідженні та пізнішій монографії О.О. Бакуменко було розглянуто великий комплекс робіт з історії земств в цілому і українських зокрема, з моменту створення земства і до 2000-го року [2]. За останні роки за винятком окремих статей та відповідних обов'язкових історіографічних оглядів у дисертаціях, нових історіографічних досліджень не з'явилося. Між тим обсяг історичних робіт з цієї проблематики значно зріс, особливо у 2000-ні роки і потребує узагальнення.

Постановка завдання. У даній статті робиться спроба проаналізувати основні напрямки дослідження регіональної історії земств України в дисертаційних дослідженнях доби незалежності.

Виклад основного матеріалу. Перші роки після здобуття Україною незалежності кількість досліджень, присвячених історії земства, була відносно невеликою. Переважно вона складалась з статей в періодичних виданнях. Дисертаційні дослідження були поодинокими. Це був час накопичення джерельної бази, обробки матеріалу. І саме цей час став тією базою на якій виростили дослідження 2000-х років. Саме період з 2000 по 2014 рр. став найбагатшим на дослідження, присвячені історії окремих земств України.

Всі дисертаційні дослідження в галузі історії земств цього періоду можна умовно поділити на декілька груп. Перша – це власне роботи присвячені комплексному історичним оглядам окремих земств або груп земств. Такі роботи мали за мету дати цілісний огляд створення та діяльності земських установ певної місцевості у всьому взаємозв'язку. Тут варто відразу виділити появу перших робіт присвячених історії земств Правобережної України. Це знакове явище, адже довгий час в науковому середовищі побувала думка, що оскільки на Правобережжі земське самоврядування було введено пізніше, і було більш контрольоване імперським режимом, то його діяльність була не такою активною, як на Лівобережжі. Такі дослідники, як І.Г. Верховцева, О.В. Огієнко, змогли спростувати цей стереотип. В їх дисертаціях висвітлено господарську та культурно-просвітницьку діяльність земських установ українського Правобережжя протягом всього відносно недовгого періоду їх функціонування. І.Г. Верховцева звернула особливу увагу на внутрішні та зовнішні чинники, які впливали на діяльність земств даного регіону, та зробила висновок про їх значну

роль у громадській активізації населення, вирішенні соціально-економічних завдань краю [3]. О.В. Огієнко проаналізувала політику царської влади щодо органів земського самоврядування українського Правобережжя і зробила висновок, що ця політика була спрямована на запобігання переваги поляків-католиків у земських органах. Авторами цих розвідок було вперше охарактеризовано державно-правовий, організаційний статус самоврядних земських органів Київської, Волинської та Подільської губерній у 1911–1917 рр. та розглянуто особливості фінансового становища та бюджетної політики правобережних земств [4]. Слід зауважити, що на наш погляд, автори цих досліджень переважно зосередились на політико-правових особливостях функціонування земств даного регіону, в той час як соціально-економічна складова відійшла дещо на задній план.

На особливу увагу заслуговує дисертаційне дослідження А.І. Козаченко, здійснене у 2015 р. Воно присвячене комплексному вивченню земського самоврядування у Полтавській губернії. Мабуть це єдине на сьогодні завершене комплексне дослідження історії регіонального українського земства за весь період його діяльності [5].

В дослідженні не лише проаналізовано нормативно-правові, організаційні та управлінські аспекти діяльності органів земського самоврядування на прикладі Полтавського губернського, повітових і волосних земств але й зроблено ряд важливих висновків щодо ролі земств в житті тогочасного українського суспільства. А.І. Козаченко вважає, що земство прагнуло до удосконалення власних структурних підрозділів, порядку діяльності та розширення повноважень. На матеріалах Полтавського земства автор доходить висновку про національний характер земського ліберально-демократичного руху, відзначає досягнення земських установ у галузі охорони здоров'я, освіти, оплати праці, пенсійного забезпечення та формування ринкових відносин у аграрній галузі. У роботі охарактеризовано особливості функціонування земського самоврядування у період Першої світової війни та революційну добу, при чому відзначено його послідовно демократичну позицію.

Проблемам функціонування повітових земств на теренах Донбасу було присвячено дослідження Сараєвої О.В. [6]. Шляхом залучення великої кількості архівних джерел, авторці вдалось відтворити соціальний, етнічний і майновий склад повітових земств Донбасу. Значну увагу Сараєва О.В. приділила персоніфікації земств регіону, охарактеризу-

вала діяльність найбільш впливових представників земської еліти регіону. В поле зору дослідниці потрапили аспекти взаємодії повітових земств із різними колами суспільства, щодо створення лікарських дільниць, стаціонарних лікарень, реалізації протиепідемічних заходів, віднаходження мотиваційних чинників для залучення сільських громад до створення інфраструктури культурно-просвітницького життя, громадського піклування, заходи з популяризації добродійності, підтримку благодійних установ тощо.

На жаль цими дослідженнями комплексні роботи з історії регіональних земств і обмежуються. В усякому разі, ми не знайшли даних про наявність таких робіт. Тож можна зробити висновок, що комплексна історія великих і впливових земств України (зокрема Чернігівського і Харківського) ще чекають своїх дослідників.

Набагато більш репрезентативною стала група робіт, присвячених окремим напрямам практичної діяльності регіональних земств. Цей аспект розглядався як спеціальних суто земствознавчих дослідженнях так і в загально-історичних роботах присвячених розвитку тієї чи іншої галузі життя суспільства певного регіону. З самого початку 2000-х років починається справжній бум подібних досліджень. Лише за даними бібліотеки Вернадського ми нарахували їх понад чотири десятки. Основна їх кількість припадає на 2000–2014 роки. Після 2014 року кількість досліджень з земської тематики значно зменшується, що на наш погляд, пов'язано зі зміною дослідницьких пріоритетів в українському науковому історичному середовищі.

Ще з радянських часів, коли йшлося про практичну діяльність земств, переважно говорили про створення системи народної освіти та охорони здоров'я. Набагато в меншій мірі було розглянуто статистичні дослідження та роботу в сфері сільського господарства. Але наразі ситуація змінилась. Спробуємо визначити які напрями діяльності регіональних земств стали предметом розгляду вчених доби незалежності.

Дуже активній розробці продовжувала піддаватись тема діяльності регіональних земств в галузі освіти та просвітництва. Окрім завершених дисертаційних досліджень майже по кожній українській губернії видано декілька різноманітних статей присвячених різним аспектам земської системи народної освіти. Особлива увага була приділена земствам Лівобережної та південної України, які дійсно займали визначні місця в освітній справі на тлі всієї імперії. Однією з перших дисертаційних робіт доби незалежності

стало дослідження О.І. Мармазової, присвячена просвітницькій діяльності земств Катеринославської, Харківської, Полтавської та Чернігівської губерній, в галузі шкільної та позашкільної освіти. В дослідженні робиться висновок, що саме земства найбільше вплинули на покращення стану освіти в Україні наприкінці ХІХ – початку ХХ століть, але при цьому аналізуються ті негативні фактори, які зменшили можливості та ефективність земських закладів [7].

Освітня діяльність земств Харківської губернії розглядалась в дисертаційних дослідженнях Л.В. Корж та С.М. Жукова. Авторам вдалося визначити етапи зародження, становлення та розвитку земської освіти в Харківському регіоні, встановити важелі впливу органів самоврядування на підвищення ефективності навчально-виховного процесу в народній школі; розкрити організацію, зміст, напрями та форми освітньої діяльності земських установ Харківщини. Окремо підкреслювалась роль земств в духовному розвитку народу, пробудженні його національної самоідентичності [8].

В 2000х роках вийшла ціла серія дисертацій присвячених розвитку земської освіти в південних земствах України. В роботах О.В. Новікової, В.А. Добровольської, С.О. Шукліної, Н.М. Кузовової, М.О. Мінц були досліджені питання створення та функціонування земських шкіл в південних губерніях, на підставі широкого кола архівних джерел проаналізовано етнічний, соціальний, конфесійний, гендерний та віковий склад учнів, виділено особливості, що впливали на народну освіту цих регіонів. Висвітлено причинно-наслідкові зв'язки та залежність освітнього рівня населення від допомоги земств і органів місцевого самоврядування (за повітами). Показано навчально-методичну діяльність земських закладів освіти, розв'язання проблем підготовки вчительських кадрів, фінансування, взаємодії з міськими органами самоврядування, залучення до освіти дорослого населення. До наукового обігу дослідниками південних губерній введено ряд земських видань, архівних матеріалів та інших джерел, які раніше не використовувались, або використовувались обмежено. Вперше на порядок денний винесено розгляд таких аспектів освітньої діяльності земств як гендерна, етнічна та конфесійна паритетність у наданні освітніх послуг [9].

Просвітницько-виховній роботі земств Полтавської губернії було присвячено дослідження С.М. Кікто. Автор визначила основні етапи, напрями, форми та методи просвітницько-вихов-

ної діяльності земств Полтавської губернії і проаналізував можливості використання прогресивних здобутків земств Полтавської губернії досліджуваного періоду в сучасних умовах інноваційного розвитку освіти України [10].

Земські бібліотеки як складову частину системи бібліотечного забезпечення Катеринославщини розглянув в своїй роботі Л.М. Лучка. Автор проаналізував процес формування та розвитку земських бібліотек і народних безкоштовних читалень, міських громадських бібліотек, мережі навчальних бібліотек, що зберігали значні за обсягом і цінні за змістом книжкові та періодичні зібрання за галузевими та мовними ознаками [11]. Маємо зауважити, що за доби незалежності вчені стали більше уваги приділяти національним аспектам народної освіти, гендерним та соціальним аспектам.

Традиційною галуззю діяльності земств, що привертала увагу дослідників ще з радянських часів була медична сфера. Українські вчені доби незалежності продовжили її розгляд по регіонах як у спеціальних, так і в загальних дослідженнях. Серед останніх слід виділити доробок І.Ю. Робак, що аналізуючи історичні умови організації охорони здоров'я в Харкові за імперської доби та специфіку заходів протидії небезпечним захворюванням, простежив розвиток санітарної діяльності в тому числі і земств, виявив закономірності розвитку та місцеві особливості надання медичної допомоги населенню. Дослідником було створено біографічні портрети видатних організаторів харківської охорони здоров'я серед яких було чимало земців [12]. Серед інших губернських земств досліджені медична діяльність у Херсонському (О.А. Майстренко), Київському (Г.О. Андріяка) та Катеринославському (З.Г. Гужва). В кожній з робіт була своя специфіка щодо фокуса дослідження. Щодо Херсонського земства було виявлено особливості земсько-медичної діяльності повітових управ у 1865–1872 рр. та визначено роль губернського земства, показано його вплив на формування стаціонарної системи медичного обслуговування. Для Київського – подано детальну характеристику лікувального напрямку земської медицини (стаціонарної, амбулаторної, акушерської, педіатричної, психіатричної медичної допомоги) і фінансового становища цієї соціальної галузі місцевого господарства. Охарактеризовано функціонування Київського губернського земства у період Великої війни (1914–1918) як складової частини Всеросійського земського союзу в різних напрямках його роботи, акцентуючи увагу

у наданні медико-санітарної допомоги військово-вослужбовцям і цивільному населенню. Що ж до Катеринославської губернії, то більшу увагу було приділено профілактичним заходам земства. Така специфіка визначалась особливостями земської медичної діяльності в цих губерніях [13].

Значна кількість досліджень присвячена різноманітним аспектам соціально-економічної діяльності земств у селі. Тут треба згадати як про загальні роботи, присвячені сільському господарству України цього періоду, і де розбирається вклад окремих земств в розвиток цієї галузі [14], так і спеціальні роботи по цільовій діяльності окремих земств.

Серед другої групи робіт слід звернути увагу на дослідження О.В. Волос та С.В. Горохова, Березняка Я.В. Якщо в дослідженні С.М. Раєвського діяльність земств Лівобережної України в галузі сільського господарства розглядається в комплексі загальних перетворень в аграрному секторі України на межі XIX–XX ст., то в роботі О.В. Волос розглянуто весь комплекс сільсько-господарських заходів Херсонського земства [15] а Я.В. Березняком Таврійського [16] визначено регіональну специфіку діяльності земств Херсонщини та Таврії в сільськогосподарському секторі економіки південної України. Дослідження ж С.В. Горохова охоплювало форми та напрямки земської економічної діяльності у Харківській і Чернігівській губерніях, зокрема такий важливий аспект як допомога земств переселенцям на початку XX ст. Розкрито процес залучення земств до створення переселенських органів, налагодження та постійного вдосконалення соціальної допомоги переселенцям [17].

Незалежно від специфіки роботи цими дослідниками було з'ясовано характер участі земств у модернізації аграрної сфери та наслідки їх діяльності. З'ясовано суспільні та політичні чинники тогочасної епохи, що не дозволили земствам розкрити повністю їх потенційні можливості.

У роботах Т.І. Малєєвої, О.В. Малишева, О.О. Белько, було розглянуто різні напрями діяльності земств в галузі розвитку і популяризації народних промислів та ремесла як в цілому, так і за конкретними напрямками, наприклад гончарним [18].

В цих дослідженнях обґрунтовано основну періодизацію земської діяльності, спрямованої на вдосконалення та розвиток кустарної промисловості, досліджено еволюцію понятійного апарату кустарництва. Визначено форми та методи пропагування та популяризації кустарної промисло-

вості у практиці земств. В роботі Малишева до того ж досліджено систему професійно-ремісничої освіти у Харківській губернії у другій половині XIX – на початку XX ст. та зроблено позитивні висновки про результати і ефективність її роботи в умовах Харківської губернії кінця XIX – початку XX ст.

Земському кооперативному руху у Подільській, Волинській та Київській губерніях присвячені роботи Магась-Демидас Ю.І., О.В. Двойніної, Б.С. Кузіної [19].

В цих роботах проаналізовано політику органів державної влади і земств до кооперації. Зроблено висновок про важливу роль кооперації в економічному та громадському житті Правобережжя, зокрема, показано її вплив на покращання матеріального становища населення та підвищення його культурного рівня. Автори одноставно зауважують на важливу роль інституту земств на Правобережній Україні у пропаганді та реалізації на практиці кооперативних ідей.

Також серед окремих робіт на економічну тематику можна назвати дослідження присвячені вкладу земств у механізацію сільського господарства (Т.В. Хоменко), продовольче забезпечення населення (Ю.М. Петровська) тощо [20].

Важливим напрямом діяльності земств була статистика. По суті ними було створено абсолютно нову систему обліку, відмінну від державної і набагато більш незаангажованої ніж державна. Матеріали земської статистики мали надзвичайно важливе значення для вивчення життя українського села на межі XIX–XX ст. Тому не дивно, що вона привертала і привертає увагу дослідників. Серед українських науковців доби незалежності до питань діяльності земств в сфері статистичних досліджень звернулись О.О. Петров, О.А. Макієнко, В.В. Бобков, О.В. Герінбург [21]. Об'єктом їх досліджень стала статистична діяльність як земств південноукраїнських губерній – Катеринославської, Таврійської та Херсонської, так і деяких східно-українських. Авторами було досліджено основні риси організації Катеринославського, Таврійського та Херсонського земських статистичних закладів у другій половині XIX – початку XX ст. Проаналізовано головні напрямки та досягнення їх діяльності. Висвітлено відображення виданнями даних закладів місцевих і загальнодержавних процесів стосовно соціально-економічної дійсності у даному періоді. Розглянуто жанрову специфіку статистичних видань, оприлюднених за дорадянських часів. З'ясовано питання, що підлягали вивченню зем-

ськими статистиками регіону. Запропоновано тезу, що праці земських статистиків є формами прояву суспільної думки і справили великий вплив на формування ідеологій та програм лівого спрямування. Також, дослідники відмічають важливу роль земсько-статистичної спадщини у формуванні вітчизняної регіоналістики. Завдяки цим дослідникам систематизовано комплекс маловідомих довідкових і статистичних джерел. У процесі історико-аналітичного дослідження розроблені періодизації діяльності з дослідження аграрної галузі земських статистичних органів Чернігівської, Херсонської, Полтавської, Харківської губерній, як провідних з наукового вивчення сільського господарства краю. Показано вагомість здобутків земських статистиків губерній території сучасної України для розвитку аграрної науки.

Абсолютно новим напрямком вивчення регіональних земств стала оцінка їх вкладу в популяризацію і збереження української історико-культурної спадщини. Саме цей аспект став предметом розгляду у дослідженнях А.А. Гапієнко та Т.О. Гребінник [22]. В цих дослідженнях комплексно проаналізовані основні закономірності та специфіка участі земських установ Лівобережжя та півдня України в історико-краєзнавчому русі. Показані процес створення земських історико-краєзнавчих музеїв, а також участь земств у справі охорони пам'яток старовини і мистецтва. Автори досліджень проаналізували зв'язок між громадськістю і земствами в справі збереження артефактів минулого і відзначили позитивний вплив подібної діяльності на формування національної самосвідомості населення.

Серед окремих аспектів практичної діяльності земств на сьогодні розглянуто сприяння добродійності в Катеринославському земстві [23], розвиток земської пошти на Донбасі [24], протипожежна діяльність земств Лівобережжя [25].

Ще одна група досліджень, що дають нам уявлення про регіональну історію земств – це роботи по персоналіях, в яких зачіпались і питання історії регіональних земств. Більшість видатних місцевих суспільних діячів були діячами і земського самоврядування, адже вбачали в цьому свій громадській обов'язок і користувались повагою серед населення. Вони неодноразово виконували функції гласних губернських та повітових земств або займались певним напрямом діяльності земства. Тож крізь призму їх життєвого шляху можна подивитись на успіхи та невдачі тих земств де вони працювали. Саме так на тлі педагогічної діяльності М.О. Корфа було розглянуто деякі аспекти розви-

тку земської народної освіти у Катеринославській та Таврійській губерніях [26]. Кризь призму наукової та політичної діяльності І.П. Білоконського розвиток ліберальних ідей в земському русі [27], через статистичну діяльність О. Русова розвиток статистики в Харківській та Чернігівській губерніях [28], діяльність Г.О. Милорадовича дозволяє розкрити окремі аспекти діяльності органів місцевого та станового самоврядування Чернігівської губернії, в галузі доброчинності, розгортанні краєзнавчого руху, збереженні та популяризації історико-культурної спадщини регіону [29].

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, автори розвідки роблять наступні висновки. Період після здобуття незалежності став дуже плідним для вивчення регіональної історії земств. Умовно можна виділити три періоди в історіографічному процесі цієї галузі: 1990-ті роки – коли відбувалось накопичення і систематизація місцевого матеріалу, 2000–2014рр. – на які приходиться пік досліджень з земської регіоналістики, та від 2014 і до

сьогодні – коли інтенсивність досліджень дещо спадає. Серед принципово нових рис дослідження історії регіональних земств в порівнянні з попереднім (радянським) періодом можна віднести розширення географії досліджень (Правобережна та Південна Україна), хоча все ще більш дослідженими залишаються земства Лівобережжя, розгляд абсолютно нових аспектів практичної діяльності земств при збереженні традиційної тематики, долучення до вивчення історії земств фахівців інших галузей (медики, юристи, педагоги тощо). До наукового обігу введено значну кількість нових архівних документів, опублікованих матеріалів і праць дореволюційної історіографії. Зауважимо, що все ще досить небагато комплексних досліджень історії губернських і майже зовсім відсутні дослідження історії окремих повітових земств. В цілому доба незалежності стала сприятливим етапом у вивченні історії окремих земств України з якої поступово складається цілісна картина історії земського самоврядування на вітчизняних теренах.

Список літератури:

1. Миколаєнко І.М. Історіографія діяльності земських установ України (1864–2001 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.06 / І.М. Миколаєнко ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. К., 2003. 20 с.
2. Бакуменко О.О. Земства Російської імперії: історіографія проблеми (II половина XIX–XX ст). Монографія/О.О.Бакуменко; Х., 2006. 172 с.
3. Верховцева І.Г. Діяльність земств Правобережної України (1911–1920 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / І.Г. Верховцева; Черкас. нац. ун-т ім. Б.Хмельницького. Черкаси, 2004. 20 с.
4. Земства Правобережної України: організаційно-правовий статус та соціальні функції (1904 – 1917 рр.): Автореф. дис.... канд. іст. наук : 07.00.01/О. В. Огієнко; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. К., 2010. 20 с.
5. Козаченко А.І. Земське самоврядування в Полтавській губернії 1865-1919 рр.: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / А. І. Козаченко ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. 38 с.
6. Сараєва О. В. Повітові земства Донбасу: взаємодія з владними структурами і суспільством: автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / О.В. Сараєва; Донец. нац. ун-т. Донецьк, 2012. 22 с.
7. Мармазова О.І. Просвітницька діяльність земств в Україні (кінець XIX – початок XX ст.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / О.І. Мармазова; Донец. держ. ун-т. Донецьк, 1998. 16 с.
8. Корж Л.В. Освітня діяльність земств Харківської губернії (В кінці XIX – на початку XX століття): Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Л.В. Корж ; Ін-т педагогіки АПН України. К., 1999. 19 с.; Жуков С.М. Земські школи Харківської губернії (1865–1919 рр.) : Автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01./ С.М. Жуков; ХНУ ім. В.Н. Каразіна, Харків, 2012. 19 с.
9. Новікова О.В. Державна система народної освіти Російської імперії в Криму (кінець XVIII – початок XX ст.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / О.В. Новікова ; ДНУ ім. О. Гончара. Д., 2009. 19 с.; Добровольська В.А. Історія жіночої освіти Півдня України (1901–1910 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / В.А. Добровольська ; ДнНУ. Д., 2006. 20 с.; Шукліна С.О. Освітня та культурницька діяльність органів місцевого самоврядування й громадськості Таврійської губернії (друга половина XIX – початок XX ст.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 17.00.01 / С.О. Шукліна ; КНУКМ. К., 2004. 19 с.; Кузоврова Н.М. Просвітницька діяльність земств Херсонської губернії (60-ті роки XIX – початок XX ст.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Н.М. Кузоврова ; ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Х., 2007. 20 с.; Мінц М.О. Розвиток початкової освіти на Півдні України (1861 – 1917 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / М.О. Мінц ; ЗНУ. Запоріжжя, 2007. 19 с.
10. Кікто Світлана Михайлівна. Просвітницько-виховна діяльність земств Полтавської губернії (друга половина XIX – початок XX століття) : Автореф. дис...канд.пед.наук: 13.00.01 / Кікто Світлана Михайлівна; НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2016. 20 с.

11. Лучка Л.М. Бібліотеки у культурно-освітньому просторі Катеринославщини другої половини XIX – початку XX ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Л.М. Лучка ; ДонНУ ім. О.Гончара Д., 2010. 20 с.
12. Робак І.Ю. Історичні умови організації та специфіка розвитку охорони здоров'я в Харкові (XVIII – початок XX ст.): Автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.01 / І.Ю. Робак ; НАН України; Ін-т іст. України. К., 2009. 40 с.
13. Майстренко О.А. Роль Херсонського земства в медичному обслуговуванні населення у 1865 – 1917 рр.: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / О.А. Майстренко ; НПУ ім. М.П.Драгоманова. К., 2006. 20 с.; Гужва, З.Г. Розвиток санітарно-профілактичного напрямку земської медицини Катеринославської губернії (II половина XIX ст. – 1917 р.) : Автореф. дис. ...канд. мед. наук/ З. Г. Гужва. Київ, 2007. 21 с.; Андріяка Г. О. Роль земств у становленні та розвитку медико-санітарного обслуговування населення Київської губернії (1904 – 1917 рр.); Автореф. дис.... канд.іст.наук 07.00.01/ Г.О. Андріяка. КНУ ім. Т.Г. Шевченко: К., 2021. 21 с.
14. Раєвський С.М. Сільське господарство Лівобережної України наприкінці XIX – на початку XX ст.: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01/ С.М. Раєвський; НПУ ім. М.П.Драгоманова. К., 2006. 20 с.
15. Волос О.В. Діяльність земств Херсонської губернії в галузі сільського господарства (остання третина XIX – початок XX століття) : Автореф. дис... к.і.н. : 07.00.01/ О.В. Волос ЗНУ, Запоріжжя, 2014. 20 с.
16. Березняк Я.В. Земські та урядові установи таврійської губернії в сфері сільського господарства (1866–1914 рр.) Дисс. Канд.іст. наук: 07.00.01/ Я.В. Березняк; МНУ ім. В.О. Сухомлинського, Миколаїв, 2017. 224 с.
17. Горохов С.В. Соціально-економічна діяльність земств Харківської та Чернігівської губерній наприкінці XIX – на поч. XX століття: Автореф. дис.канд. іст. наук: 07.00.01/С.В. Горохов; КНУ ім.Шевченка. К., 2008. 16 с.
18. Малєєва Т.І. Діяльність земських установ Полтавської губернії з розгортання традиційних українських промислів у період з 1864 по 1914 роки: Автореф. дис... канд. іст. наук: 09.00.12 / Т.І. Малєєва ; КНУ ім. Т.Шевченка. К., 2002. 21 с.; Малишев О.В. Розвиток кустарної промисловості в Харківській губернії у другій половині XIX – на початку XX ст.: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / О.В. Малишев ; ХНУ ім. В.Н.Каразіна. Х., 2005. 17 с.; Белько О.О. Діяльність органів земського самоврядування з розвитку й популяризації гончарного промислу Полтавщини (1876–1919): Автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.05 / О.О. Белько ;Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2016. 24 с.
19. Магась-Демидас Ю.І. Кооперативний рух Правобережної України у 1860-ті – 1914 роки: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01/Ю.І. Магась-Демидас; ЧНУ ім. Б.Хмельницького. Черкаси, 2008.20 с.; Двойнінова О.В. Кооперація в сільському господарстві Правобережної України (1906 – лютий 1917 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / О.В. Двойнінова ; ПНУ ім. В.Стефаніка. Івано-Франківськ, 2004. 20 с.; Кузіна Б.С. Розвиток споживчої кооперації Поділля в 1861–1914 рр.: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01/ Б.С. Кузіна; ЧНУ ім. Ю.Федьковича. Чернівці, 2008. 20 с.
20. Хоменко Т.В. Київське товариство західних земств (1912–1919): науково-організаційні та концептуальні основи функціонування в галузі механізації сільського господарства: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.07 / Т.В. Хоменко; УААН. Держ. наук. с.-г. б-ка. К., 2005. 20 с. Петровська Ю.М. Діяльність земських установ Чернігівської губернії з продовольчого забезпечення населення (друга половина XIX – початок XX ст.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Ю. М. Петровська ; ЧНПУ ім. Т. Г. Шевченка. Чернігів, 2010. 20 с.
21. Петров О.О. Діяльність земських статистичних закладів південноукраїнських губерній у другій половині XIX – на початку XX ст.: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01/ О.О. Петров; ДНУ. Дніпро, 2003. 19 с.; Макієнко О.А. Розвиток земської статистики в Херсонській губернії: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / О.А. Макієнко ; ХНУ ім. В.Н.Каразіна. Х., 2006. 20 с.; Бобков В.В. Розвиток статистичних досліджень в Таврійській губернії в XIX – на початку XX ст.: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / В.В. Бобков ; ДНУ. Дніпро, 2004. 20 с.; Герінбург О.В. Роль Херсонського губернського земства у вивченні демографічної ситуації у другій половині XIX – на початку XX ст.: Автореф. дис ... канд. іст. наук : 07.00.01/ О.В. Герінбург; ДНУ ім. О.Гончара. Дніпро, 2009. 21 с.; Ліневич Г.К. Статистичні дослідження земств для наукового забезпечення розвитку сільського господарства на українських землях (друга половина XIX ст. – 1918 р.) Автореф. дис...канд.іст.наук 07.00.07/ Г.К. Ліневич; Нац. Наук. Сільськогосп. бібліотека НААН, Київ, 2023. 20 с.
22. Гап'єнко А.А. Участь земств Лівобережної України в історико-краєзнавчому русі (1870-ті–1918 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / А.А. Гап'єнко ; НАН України. Ін-т історії України. К., 1999. 19 с. Гребінник Т.О. Земські природничо-історичні музеї Півдня України: організація та природознавча діяльність (60-ті роки XIX ст.-початок XX ст.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.07 / Т. О. Гребінник; НАН України; Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва. К., 2002. 20 с.

23. Шихов К.Л. Земська добродійність на Катеринославщині 1866–1913 рр. (комп'ютерні технології обробки та аналізу джерел): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.06 / К.Л. Шихов ; ДНУ. Дніпро, 2003. 16 с.
24. Орехова С.Є. Історія розвитку поштового зв'язку у Донецькій області XIX – XXI ст.: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01/ С.Є. Орехова ; ДонНУ. Донецьк, 2006. 20 с.
25. Сташенко С.І. Протипожежна діяльність земств Лівобережної України: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / С.І. Сташенко ; Черкас. нац. ун-т ім. Б.Хмельницького. Черкаси, 2004. 20 с.
26. Антошак М.М. Громадська та освітньо-наукова діяльність Миколи Олександровича Корфа: автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / М. М. Антошак ; ЗНУ. Запоріжжя, 2010. 20 с.; Лещенко Е.В. Педагогічна діяльність М. О. Корфа в контексті розвитку земств Півдня України (друга половина XIX ст.). : Автореф. дис... к.пед.наук: 13.00.01/ Лещенко Е. В.; Кіровогр. ДПУ ім. Володимира Винниченка. Кіровоград, 2015. 20 с.
27. Панченко В.І. Громадсько-політична та наукова діяльність І. П. Білоконського (1855–1931): Автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / В. І. Панченко ; МОНМС України, ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Х., 2011. 19 с.
28. Рахно О.Я. Олександр Русов у науковому і громадсько-політичному житті України (друга половина XIX – початок XX ст.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / О.Я. Рахно ; ХНУ ім. В.Н.Каразіна. Х., 2003. 19 с.
29. Громадсько-політична та наукова діяльність Г. О. Милорадовича (1839–1905 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / О. О. Коваленко ; Черніг. нац. пед. ун-т ім. Т.Г. Шевченка. Чернігів, 2011. 20 с.

Bakumenko O.O., Tavshunskiy O.M. THE HISTORY OF REGIONAL ZEMSTVOS OF UKRAINE IN DISSERTATION STUDIES OF THE ERA OF INDEPENDENCE

The article examines the historiography of the activity of regional zemstvos of Ukraine reflected in dissertation studies of the era of independence. Zemstvo institutions, created as a result of the reform of 1864, left a deep mark in national history, significantly contributed to the development of the socio-economic and cultural spheres of society. As part of the activities of the zemstvo local self-government institutions, the zemstvo liberal movement developed, which contributed to the formation of the foundations of civil society, tolerance, responsibility, etc. It is not surprising that the activity of zemstvos both in general and in individual provinces has long attracted the attention of researchers. The study of the regional history of zemstvos gradually became a separate direction in zemstvo studies. For a long time, zemstvos of Ukrainian provinces were considered only in the general context of the imperial period of history and as an element of the general system of zemstvo self-government. The day of independence put on the agenda the study of the national experience of the functioning of local self-government, which was reflected in the appearance of a large number of studies devoted to the history of individual zemstvos of Ukraine.

The article highlights the main groups of research that reveal certain aspects of Zemstvo regionalism. The history of the zemstvos whose provincial history is more fully revealed, which directions of practical activity of the zemstvos are currently in the field of view of Ukrainian researchers, have been determined. It is concluded that along with the traditional for researchers of the previous stage of zemstvo spheres of activity – public education, medicine and statistics, other – previously unresearched – become the objects of research. Such as, for example, the activity of zemstvos in the protection and preservation of historical and cultural heritage. It is shown what new features have appeared in the study of the regional history of zemstvos compared to the previous – Soviet period. The authors of the article determine that the geographical area of research is expanding, the zemstvos of the Right Bank Ukraine are being actively studied in the field of view of researchers. In general, the era of independence became a favorable stage in the study of the history of individual zemstvos of Ukraine, from which a complete picture of the history of zemstvo self-government on the national territory is gradually being formed.

Key words: local self-government, zemstvo, historiography, regionalism, zemstvo activity, provincial zemstvo.